

92. ALOJZY RAFAŁ ESTREICHER

1. DATA I MIEJSCE URODZENIA I ŚMIERCI – 21 VI 1785, Kraków, Królestwo Polskie; zm. 1 VIII 1852, Kraków, Wielkie Księstwo Krakowskie, Cesarstwo Austriackie.

2. RODZINA – ojciec: Dominik Franciszek à Paulo Oesterreicher (1750–1809), profesor malarstwa Szkoły Głównej Koronnej w Krakowie, entomolog-amator; matka: Rozalia z domu Prakesch (1761–1807); miał 11 rodzeństwa, z którego tylko siostra Klara (1784– po 1840) dożyła pełnoletności; żona: Antonina z domu Rozbierska (1798–1892), córka prezesa sądu ze Lwowa [ślub 18 III 1818 w Bazylice Metropolitalnej we Lwowie], 7 dzieci (5 synów i 2 córki): Julian (1819–1867), pracownik magistratu w Krakowie, Adolf (1820–1886), dr praw, notariusz i właściciel ziemski w Janowie Lubelskim, Ksawery (1821– ok. 1899), introligator, Aniela (1823–1825), Antoni (1826–1906), lekarz i społecznik, członek Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego, Karol (1827–1908), historyk literatury, słynny bibliograf, długoletni dyrektor Biblioteki Jagiellońskiej, Maria (1830–1902), wyszła za Juliana Dunajewskiego (1821–1907), późniejszego profesora i rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, członka czynnego Akademii Umiejętności w Krakowie, ministra skarbu Austrii, posła do parlamentu w Wiedniu, brata kardynała Albina Dunajewskiego – biskupa krakowskiego.

3. WYKSZTAŁCENIE – Ukończył Szkoły Nowodworskie w Krakowie [jednakże brak jego nazwiska w opracowaniu historii tych szkół (Leniek 1888)]. 1802/1803–1804/1805 – Uniwersytet Krakowski: Wydz. Filozoficzny i Wydz. Lekarski, 20 IX 1805 – magister chirurgii, 29 X 1805 – magister akuszerii. Uniwersytet w Wiedniu: Wydz. Lekarski – 1807–1808. Praktyka w muzeach wiedeńskich (zbiory zoologiczne i mineralogiczne) – 1807–1809, 6 V 1809 – świadectwo odbytych praktyk.

4. STOPNIE NAUKOWE I DANE BIBLIOGRAFICZNE ROZPRAW – 1 V 1807 – doktor medycyny Uniwersytetu Krakowskiego. 12 X 1811 (data odebrania dyplomu) – doktor filozofii Szkoły Głównej Krakowskiej [brak danych bibliograficznych].

5. PRZEBIEG PRACY ZAWODOWEJ – 1 XII 1805 – 1806/1807 – adiunkt profesora weterynarii Wydz. Lekarskiego Uniwersytetu Krakowskiego. Od lata 1809 – bezpłatny lekarz w wojskowym szpitalu na Wawelu. Od 30 XI 1809 – powołany do zwalczania epidemii w okolicach miasteczka Skała. W XII 1809 – walczył z epidemią w Wodzisławiu [w obecnym pow. jędrzejowskim]. Uniwersytet Jagielloński (wcześniej: Uniwersytet Krakowski): 6 XII 1809 – 1832/1833 – profesor historii naturalnej, botaniki i zoologii na Wydz. Filozoficznym z dozorem Gabinetu Zoologicznego i Ogrodu Botanicznego [dozór oznaczał kierownictwo], 4 I 1817 – 1832/1833 – profesor mineralogii na Wydz. Filozoficznym UJ, 1933/1834 – 1 IV 1843 – profesor historii naturalnej (botaniki, zoologii i mineralogii) na Wydz. Lekarskim UJ. 1 IV 1843 – emerytowany.

6. PODRÓŻE NAUKOWE – Już w czasie studiów odbywał dwumiesięczne podróże po Galicji razem z J. A. Schultesem, B. Hacquetem, J. Polaczkiem i W. Besserem. Bardzo często podróżował po ziemiach polskich, nie tylko po Galicji, ale także po Królestwie Kongresowym, Wołyniu, Podolu, Litwie i Kurlandii (łącznie 46 podróży). Kilkadziesiąt razy odwiedził Niemcy. Kilkrotnie był we Włoszech. Zwiedził Francję, Anglię, Szwecję,

Danię. Dwukrotnie wszedł na szczyt Babiej Góry, wspiął się na Mont Blanc i wszedł na Wezuwiusz. Uczestniczył w zjazdach przyrodników w Berlinie (1828), Hamburgu, Wiedniu (VIII 1832), Pradze, Dreźnie i w kilku włoskich miastach. Po przejściu na emeryturę od 1844 wydłużył czas podróży, szczególnie zagranicznych, nawet do 6 miesięcy.

7a. ZAKRES BADAŃ BOTANICZNYCH – Naukowych badań botanicznych w dzisiejszym sensie nie prowadził. Jego zainteresowania botaniczne można zaliczyć do florystyki.

7b. LICZBA WSZYSTKICH PUBLIKACJI BOTANICZNYCH, MIEJSCE OPUBLIKOWANIA PEŁNEJ BIBLIOGRAFII PRAC, WYKAZ WAŻNIEJSZYCH PRAC – Naukowych (w dzisiejszym sensie) prac botanicznych nie opublikował. Bibliografia jego prac (często ogłaszanych anonimowo) liczy 33 pozycje (spis u autora niniejszego biogramu). Najważniejsze prace: 1. 1828. Rzecz krótka o stanie teraźniejszym Ogrodu Botanicznego Krakowskiego. *Rozmaitości naukowe* (Kraków) **1**: 150–152; 2. 1828. Zjazd uczonych w Berlinie w r. 1828. *Goniec Krakowski* **1**(19): 90–92, (20): 94–96, (21): 103–104; 3. [1832]. *Głos JW. Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prezesa Towarzystwa Naukowego, miany na posiedzeniu publicznym tegoż Towarzystwa dnia 18 Października 1832*. Kraków, br. wydawn., 2 s.; 4. 1833. Zdanie sprawy z czynności rocznych Towarzystwa Naukowego Krakowskiego z Uniwersytetem Jagiellońskim połączonego, przez Alojzego Rafała Estreichera, Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego i Prezydującego w temże Towarzystwie, na Posiedzeniu publicznym dnia 18. Lutego 1832. r. *Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego* **15**: 43–85; 5. 1842. Rzecz krótka o gabinecie mineralogicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego podana przez Prof. Dra A. Estreichera. *Rocznik Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Jagiellońskiego* **5**: 42–76; 6. 1845. [Jest do nabycia muzeum historii naturalnej [...]]. *Biblioteka Warszawska* **1845**(4): 698–704. Publikował spisy nasion oferowane od wymiany przez Ogród Botaniczny UJ – wydawane pod różnymi tytułami w latach 1822, 1824, 1825, 1826, 1828, 1831, 1832, 1835, 1836, 1837, 1838, 1841, 1842 jako samoistne publikacje lub dodatki do wcześniejszych.

7c. GŁÓWNE OSIĄGNIĘCIA NAUKOWE – Opisał w 1828 polskie ogrody publiczne i prywatne i opis ten przesłał do Modeny w prywatnym liście, podobnie jak zestawioną przez siebie polską bibliografię ogrodnictwa, gospodarstwa (rolnictwa?), medycyny, górnictwa, mineralogii i zoologii. Opracował florę okolic Krakowa i przesłał to opracowanie do Ernsta H. F. Meyera (1791–1858), botanika i historyka botaniki z Królewca, dyrektora tamtejszego ogrodu botanicznego. Podobne opracowanie przesłał de Candolle'owi do Genewy. Senatorowi Nowosilcowowi opisał florę okolic Krzemieńca. Pierre-Hippolyte Lucas (1814–1899) z Muzeum Historii Naturalnej w Paryżu otrzymał od Estreichera opis stanu polskiej mineralogii i botaniki.

8. DZIAŁALNOŚĆ DYDAKTYCZNA, ORGANIZATORSKA I KOLEKCYJERSKA – 1 XII 1805 – 1806/1807 – wykłady prawdopodobnie weterynarii dla chirurgów Wydziału Lekarskiego Uniw. Krakowskiego, 1809–1842/1843 – wykłady historii naturalnej, botaniki („Botanika teoretyczna i praktyczna”) i zoologii na Wydz. Filozoficznym UJ, a od 1833 – Lekarskim UJ, 1810–1829 – wykłady chemii praktycznej na Wydz. Filozoficznym UJ, 1811–1814 – wykłady mineralogii i geognozji na Wydz. Filozoficznym UJ. Swoją wykład botaniki podzielił na dwie części: botanikę teoretyczną (ogólną) i praktyczną. Część pierwsza obejmowała podstawy terminologii, morfologii, anatomii oraz ogólne zasady systematyki. Wykładał początkowo (do 1818) według sztucznego systemu Linneusza (w ujęciu C. L. Willdenowa), a od 1818/1819 – także na podstawie naturalnego systemu (w ujęciu A. L. de Jussieu, B. de Jussieu i A. P. de Candolle'a). Botanika praktyczna obejmowała szczegółowe omówienie gatunków roślin użytkowych, głównie leczniczych, z elementami ogrodnictwa. Jego zajęcia dydaktyczne odznaczały się wysokim poziomem (pod koniec życia nieco obniżonym). Wprowadził (jeszcze przed 1814/1815) praktyczne ćwiczenia, w czasie których studenci uczyli się oznaczania wraz z podstawami morfologii i anatomii roślin – co było ówczesnie nowym elementem nauczania. Do wykładów przygotował skrypt opracowany na podstawie bogatej literatury. A. Zemanek (1991: 28) cytuje

następującą opinię o jego wykładach: „Zaufanie ówczesne młodzieży do niego opisywać się nie da. Kiedy innych profesorów z katedr odrzucano, a innych wykładów nie słuchano, osamotnieni przed próżnymi zasiadali ławkami – ówczas na lekcje botaniki schodziły się tłumy słuchaczy do sali ogrodowej. Nie tylko nie wychodzili przed godziną, ale owszem – słuchali każącego jak zawsze z pamięci profesora przez półtora i po dwie godziny [...]. Zwyczajem bowiem było Estreichera, że nigdy nie trzymał się wskazanego sobie czasu godzinowego, ale go zawsze podwajał [...]”. Jako pierwszy urządził w krakowskim Ogrodzie Botanicznym dział systematyki roślin (w 1816), pierwsze grupy geograficzne – roślin Afryki południowej i Australii, grupy ekologiczne (roślin wodnych – w 1822, alpinarium – w 1836) i arboretum – w 1818. Na skutek długoletnich starań zdołał powiększyć obszar krakowskiego Ogrodu Botanicznego w latach 1819–1825 i w 1833 roku do ok. 3,6 ha. Na terenie przyłączonym od południowej strony urządził park krajobrazowy w stylu angielskim (istniejący do dziś). W latach 1826–1827 wybudował szklarnię tropikalną, a w 1829–1833 przebudował pawilony stojące po obu stronach głównego budynku Obserwatorium Astronomicznego (obecnie Collegium Śniadeckiego) na terenie Ogrodu Botanicznego UJ. Dzięki swoim energicznym staraniom postawił Ogród Botaniczny UJ na europejskim poziomie w latach 20. XIX w. W następnej dekadzie konflikty z ogrodnikiem oraz represje za przychylną postawę wobec powstania listopadowego (przejawiające się m.in. ograniczeniami finansowymi) spowodowały znaczne zaniedbanie Ogrodu. W 1830 planował (razem z L. Zejsznerem i M. Weissem) naukowo-badawczą wyprawę fizjograficzną po Rzeczpospolitej Krakowskiej; wybuch powstania listopadowego ją udaremnił. Znacznie pomnożył zbiory zielnikowe. W 1815 z Gabinetu Historii Naturalnej UJ wydzielił Gabinet Mineralogiczny i utworzył Gabinet Zoologiczny i Botaniczny, który z kolei w 1828 podzielił na Gabinet Zoologiczny i Gabinet Botaniczny. Ten ostatni przeniósł do wschodniego pawilonu przy Ogrodzie Botanicznym, gdzie na skutek nieodpowiednich warunków zbiory uległy

w następnych latach znacznemu zniszczeniu. Do jego uczniów należeli: Ignacy Rafał Czerwiakowski – późniejszy następca na katedrze i w Ogrodzie Botanicznym UJ, Stanisław Dembosz, Erazm Majewski, Józef Riedmüller.

9. DZIAŁALNOŚĆ W INNYCH DZIEDZINACH – Od 20 X 1825 – senator Wolnego Miasta Krakowa.

10. WAŻNIEJSZE GODNOŚCI I STANOWISKA W INSTYTUCJACH, TOWARZYSTWACH NAUKOWYCH I REDAKCJACH – 1817/1818–1819/1820 i 1829/1830–1830/1831 – dziekan Wydz. Filozoficznego UJ, Oddziału Matematyczno-Fizycznego. Od X 1820 – członek Senatu Akademickiego UJ; 1831/1832–1832/1833 – rektor UJ. 1831/1832–1832/1833 – naczelnik wszystkich instytutów naukowych Wolnego Miasta Krakowa. Od 1815 – członek czynny Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, 10 III 1828 – 1831 – członek Komitetu TNK, 1 X 1831 – 30 IX 1833 – prezes TNK. Członek towarzystw naukowych w Anglii, Belgii, Holandii i w Czechach.

11. NAJWAŻNIEJSZE WYRÓŻNIENIA I ODZNACZENIA – Eponimy: W lesie na Sikorniku koło Kopca Kościuszki w Krakowie znalazł nowego dla nauki biegacza, który na cześć swego odkrywcy został nazwany *Carabus Estreicheri* Fischer von Waldheim, 1822.

12. INNE INFORMACJE – Zainteresowania przyrodą, a szczególnie entomologią rozwinął pod wpływem ojca, entomologa-amatora. Na Uniwersytecie Krakowskim był uczniem Franciszka Scheidta, Josefa Augusta Schultesa i Baltazara Hacqueta. Profesorem został podczas repolonizacji Uniwersytetu Krakowskiego po przyłączeniu Krakowa do Księstwa Warszawskiego. Miał ogromną łatwość zjednywania sobie sympatii rozmówców. Prowadził rozległą korespondencję (pond 300 osób z całej Europy i Ameryki Północnej), otrzymał kilka tys. listów; wśród korespondentów byli m.in.: Giuseppe Antonio Bonato (1753–1836), botanik z Włoch, Decandolle, Emerich Frivaldszky (1799–1870), węgierski botanik i entomolog, Jacob L. C. Grimm (1785–1863), jeden z braci Grimm, lingwista i współautor monumentalnego *Słownika Niemieckiego*, Vincenz Franz Kosteletzky (1801–1887), botanik z Pragi, Martin H. C. Lichtenstein (1780–1857),

dyrektor Muzeum Historii Naturalnej w Berlinie, Giuseppe G. Moris (1796–1869), dyrektor ogrodu botanicznego w Turynie, Philipp Maximilian Opiz (1787–1858), botanik z Czech, Heinrich G. L. Reichenbach (1793–1879), John Sabine (1779–1837), angielski przyrodnik, André Thouin (1746–1824), francuski botanik i inni. Był typem uczonego-romantyka i kolekcjonera, dla którego poznawanie przyrody poprzez kolekcjonowanie organizmów czy minerałów było znacznie ciekawsze, niż publikowanie wyników własnych spostrzeżeń. Wyniki tych badań przysyłał w listach zainteresowanym zagranicznym przyrodnikom. Dlatego ówczesnie był dla zagranicy jednym z głównych źródeł wiedzy o polskiej przyrodzie i polskiej nauce. Miał rozległą wiedzę przyrodniczą, o czym świadczą informacje zawarte w jego przemówieniach jako rektora UJ i prezesa TNK. Na jego drugą kadencję jako dziekana Wydz. Filozoficznego UJ i początek kadencji rektora UJ przypadło powstanie listopadowe. Według tradycji sprzyjał młodzieży idącej do powstania. Być może ta jego patriotyczna postawa była powodem szykan (przejawiających się m.in. w zmniejszeniu dotacji dla kierowanych przez niego instytucji uniwersyteckich) wobec niego w następnych latach. Po przejściu na emeryturę miał spalić swoje rękopisy (w tym skrypt). W 1845 wystawił na sprzedaż swoje kolekcje (zostały zakupione przez Gabinet Zoologiczny w Warszawie, zielnik liczący ok. 6000 arkuszy kupił Instytut Agromonomiczny w Marymoncie). Po 1845 ponownie rozpoczął zbierać okazy entomologiczne oraz mineralogiczne – opracowaniu tych nowych zbiorów poświęcił ostatnie dwa lata życia. Przed 7 III 1838 wszelkie dzieła będące dotąd w bibliotece Ogrodu Botanicznego przekazał (zgodnie z poleceniem władz) do Biblioteki Jagiellońskiej. Pochowany jest na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie: kwatery Ba, po prawej gr. rodzinnego.

13. WYKAZ NAJWAŻNIEJSZYCH ŹRÓDEŁ – Archiwalne: Archiwum UJ: S I 74, S I 144, S I 167, S I 363, S I 366, S I 367, WF I 6, WF I 7, WF I 11, WF I 86, WL I 19; W. Baczkowska „Korpus pracowników Wydziału Lekarskiego UJ 1795–1850” (przechowywany w Archiwum UJ). Publikowane: [anonim], 1845. [Jest do nabycia muzeum

historii naturalnej złożone ze trzech znakomych zbiorów [...]]. *Biblioteka Warszawska* **1845**(4): 698–704; I. R. Czerwiakowski, 1864. *Rys historyczno-statystyczny Ogrodu Botanicznego krakowskiego, od jego zawiązku aż do r. 1864*. [W:] [J. Majer, red.], *Zakłady Uniwersyteckie w Krakowie*. W drukarni „Czasu”, Kraków, s. 144–233; *Estreicher Alojzy Rafał*. 1968 [W:] G. Ciołek, W. Plapis, *Materiały do słownika twórców ogrodów*. Warszawa, s. 34; K. Grzybowska, 2010. *Estreicherowie. Kronika rodzinna*. Wydawnictwo Literackie Kraków; P. Köhler, 1995. *Otwarcie Domu Pamięci Rodziny Estreicherów* (Kraków, 11 października 1994). *Wiadomości Botaniczne* **39**(1/2): 139; P. Köhler, 1999. *Historia Zielnika Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego (KRA) w latach 1780–1910*. *Kwartalnik Historii Nauki i Techniki* **44**(2): 7–60; P. Köhler, 2001. *History of the Jagiellonian University Herbarium (KRA), Cracow, Poland*. *Taxon* **50**: 943–945; P. Köhler, 2002. *Botanika w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności*. *Botany at the Academic Society of Cracow, Academy of Sciences and Letters and the Polish Academy of Sciences and Letters (1815–1952)*. *Studia i materiały do dziejów Polskiej Akademii Umiejętności*, t. 2, 373 s.; P. Köhler, 2004. *Bibliografia botaniki w Towarzystwie Naukowym Krakowskim, Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności (1818–1952–2000)*. *Bibliography of botany at the Academic Society of Cracow, Academy of Sciences and Letters and the Polish Academy of Sciences and Letters (1818–1952–2000)*. Instytut Botaniki im. W. Szafera PAN, Kraków, 459 s.; L. K., ZZ. K. [L. Karpowiczowa, Z. Kosiek], 1987. *Estreicher Alojzy Rafał (1786–1852)*. [W:] S. Feliksiak (red.), *Słownik biologów polskich*. PWN, Warszawa, s. 159–160; J. Muczkowski, 1849. *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in Universitate Studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad an. 1849*. Cracoviae, Typis Universitatis, 562 s., cyt. s. 438; A. Piekietko, 1983. *Historia Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. Uniwersytet Jagielloński – Varia, t. 164; A. Piekietko-Zemanek, 1986. *Egzotyczny ogród na Wesolej*. Wydawnictwo Literackie,

- Kraków, 196 s.; W. Szafer, 1948. *Estreicher Alojzy Rafał (1786–1852)*. *Polski Słownik Biograficzny* **6**: 306–307; A. Waga, 1853. Wspomnienie o Aloizym Estrejcherze. *Biblioteka Warszawska* **XLIX**(1): 189–194; A. Zemanek, 1988. *Bibliografia botaniki w Uniwersytecie Jagiellońskim (1532–1917)*. *Bibliography of botany at the Jagiellonian University (1532–1917)*. Uniwersytet Jagielloński – *Varia*, t. 251; A. Zemanek, 1989. *Historia botaniki w Uniwersytecie Jagiellońskim*. *History of Botany at the Jagiellonian University (1780–1917)*. Uniwersytet Jagielloński, Rozprawy Habilitacyjne 164, Kraków, 167 s.; A. Zemanek, 1991. *Dzieje nauczania botaniki w Uniwersytecie Jagiellońskim*. *History of teaching the botany at the Jagiellonian University (1783–1917)*. Uniwersytet Jagielloński – *Varia*, t. 290.
14. MATERIAŁY IKONOGRAFICZNE – A. Piekiełko, 1983. *Historia Ogrodu Botanicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie*. Uniwersytet Jagielloński – *Varia*, t. 164; A. Zemanek, 2013. Poczet dyrektorów Ogrodu Botanicznego UJ. *Alma Mater - miesięcznik Uniwersytetu Jagiellońskiego*, numer specjalny **158/2013**: 35–37; A. Zemanek, 2013. Portrety Botaników Polskich. Portraits of Polish Botanists. Alojzy Rafał Estreicher (1786–1852). *Wiadomości Botaniczne* **57**(3/4): 41.

Piotr KÖHLER